

UDC: 82.091:821.161.2+821.162.3

ВІЗУАЛЬНІ ЕКСПЕРИМЕНТИ В ПОЕЗІЇ МИХАЙЛЯ СЕМЕНКА ТА ЯРОСЛАВА СЕЙФЕРТА: ТИПОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Данило Рега

Кандидат філологічних наук, викладач,
Кафедра світової літератури і порівняльного літературознавства,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (УКРАЇНА),
76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
e-mail: danylo.reha@pu.if.ua

РЕФЕРАТ

Мета. Статтю присвячено типологічному аналізу візуальної поезії у творчості Михайля Семенка та Ярослава Сейферта. Метою статті є виявлення спільних і відмінних підходів у реалізації творення візуальної поезії. **Дослідницька методика.** Для дослідження використано зіставний підхід. Його застосування дозволило співвіднести творчості М. Семенка та Я. Сейферта на синхронній площині, щоб виявити в їхній творчості спільні та відмінні підходи до творення візуальної поезії. Це дає змогу типологічно систематизувати реалізацію візуальної моделі футуризму, яку наслідували М. Семенко та Я. Сейферт. **Результати.** У статті на типологічному рівні розглянуто творчі підходи до реалізації візуальної поезії М. Семенком і Я. Сейфертом. Описана генеза візуальної поезії, а також наведені приклади різного роду контактів, які стали причинами виникнення футуризму в Україні та Чехії. З'ясовані спільності та відмінності в творенні зорової поезії українським і чеським поетами. Відзначені новаторські підходи до створення такого типу поезії на фоні загального розвитку футуризму як мистецького напрямку. **Наукова новизна.** Попри достатню вивченість українсько-чеських літературних взаємин першої половини ХХ ст., недослідженими залишаються зв'язки «лівих», радикальних, авангардистських митців України та Чехії. Стаття спрямована на створення основи для проведення подальших досліджень у даному напрямку. **Практичне значення.** Дана стаття може бути використана для подальшого вивчення українсько-чеських літературних взаємин першої половини ХХ ст. Наукові результати дослідження можуть лягти в основу при написанні курсових, дипломних і інших наукових робіт.

Ключові слова: візуальна поезія, футуризм, типологія, українська література, чеська література.

VISUAL EXPERIMENTS IN THE POETRY BY MYKHAYL SEMENKO AND JAROSLAV SEIFERT: TYPOLOGICAL ASPECT

Danylo Rega

Ph.D in Philology, Lecturer,
Department of World Literature and Comparative Literary Criticism,
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (UKRAINE),
76018, Ivano-Frankivsk, 57, Shevchenka str.,
e-mail: danylo.reha@pu.if.ua

ABSTRACT

Aim. The article deals with the typological analysis of visual poetry in the literature works of Mykhayl Semenko and Jaroslav Seifert. The aim of the article is the detection of common and different features in the creation of visual poetry. **Methods.** In the article there has been applied the typological approach. The using of this approach has allowed to compare literature works of M. Semenko and J. Seifert on synchronous area in order to research in their literature works common and different features in the creation of visual poetry. The applied

method made it possible to typologically systematize the creation of futuristic visual poetry which M. Semenko and J. Seifert copied. **Results.** In the article on the typological level are explored the creative approaches in the performing of visual poetry of M. Semenko and J. Seifert. The article gives a detailed analysis of the genesis of visual poetry and also in the article are given the examples of different contacts which have become the reasons of futurism appearance in Ukraine and Czech Republic. The article reports the results of a common and different features in the creation of visul poetry by Ukrainian and Czech poets. In the article are pointed out the innovative approaches in the creation of such type of poetry during the development of futurism as am artistic movement. **Scientific novelty.** Despite the sufficient knowledge of Ukrainian-Czech literature connections of the first half of XX century, the connections between avant-garde poets from Ukraine and Czech Republic. The article is aimed at the creation of the basis for the future researches in such a way. **The practical significance.** The article may serve for the further investigation of Ukrainian-Czech literature connections of the first half of XX century. The results of the research can be used for writing course projects and qualification papers.

Key words: visual poetry, futurism, typology, Ukrainian literature, Czech literature.

Основні проблеми вивчення футуризму як мистецького явища в останні 50 років можна об'єднати в такі основні пласти, а саме: генеза футуризму, еволюція європейського, головню, італійського футуризму, менша увага до зв'язку футуризму з іншими видами мистецтва та специфічні оприявлення футуризму, на кшталт, футуристичної кухні, футуристичної моди, футуристичної музики.

На сьогоднішній день актуальною є проблема вивчення природи слов'янських варіантів футуризму, їхнього самовизначення, а також проведення типологічних досліджень слов'янських варіантів футуризму та творчостей їхніх представників. У даній статті ми на типологічному рівні розглянемо реалізацію візуальної поезії у творчості українського поета-футуриста Михайля Семенка та чеського поета Ярослава Сейферта.

У даному аспекті розгляду проблема типологічного вивчення українсько-чеських літературних зв'язків піднімається уперше. Звичайно, дослідники звертали увагу на українсько-чеські літературані взаємини (М. Неврлий, Д. Чижевський), однак аналіз візуальної поезії у творчості М. Семенка та Я. Сейферта на типологічному рівні не знайшов свого зацікавлення у наукових колах.

У статті вперше зроблена спроба проведення типологічного зіставлення художньої реалізації візуальної поезії як засобу дешифрування змістово-інтенційних проявів футуризму в поетичних текстах М. Семенка та Я. Сейферта.

Метою даної розвідки є здійснення типологічного аналізу поетичних творів М. Семенка та Я. Сейферта на рівні художньо-естетичної домінанти візуальної поезії футуризму.

На сьогоднішній день тема зовнішніх і внутрішніх зв'язків між авангардними напрямками української і чеської літератур, а також персоналіями першої третини ХХ ст. потребує вивчення. Особливо це стосується типологічного аспекту дослідження. Отже, типологічний аналіз візуальної поезії в творчості М. Семенка та Я. Сейферта є актуальним.

Теоретико-методологічною основою даної статті є праці Г. Бергхауса, Д. Дюришина, Р. Краусса, В. Штоффа.

Візуальна поезія (зорова поезія) генетично пов'язана з добою античності, коли митці надавали своїм творам вигляду розмаїтих фігур. Завзято використовували візуальну поезію у власній творчості поети епохи бароко, коли віршовані тексти набували найрізноманітніших форм: зірки, кола, серця,

сходинок і т.д. Така форма поезії являла собою синтез поезії і образотворчого мистецтва, з часом – графіки та фотографії. Інакше кажучи, візуальна поезія це поєднання словесного та образотворчого видів діяльності.

Розквіт візуальної поезії припав на кінець ХІХ – початок ХХ ст., коли представники тогочасних модерних тенденцій почали активно застосовувати її у своїй творчій діяльності. Використовували її і представники одного з радикальних проявів модернізму початку ХХ ст. – футуризму. Представники цього мистецького напрямку виробили цілу модель візуальної поезії, згідно з якою, необхідно «звільнити» слово, випустити його на свободу, заперечуючи синтаксис і пунктуацію. Таким чином, футуристи створили для себе умови для експериментаторства зі словом. У своїй творчості поети-футуристи часто поєднували слово з певним зображенням – незалежним чи доповнюючим, яке формувалося безпосередньо від тексту, коли «під час синтезу текстового символу та зображення виникає автономний метасимвол, основою якого вважають дихотомію «текст – зображення» [2, с. 397].

Активно пропагуючи власну теорію мистецтва, футуристи, на чолі з Ф.Т. Марінетті, на початку ХХ ст., розпочали експансію національних літератур Європи. Завдяки різного роду міжлітературним контактам, футуризм швидко почав набирати популярність у Європі. Ф. Т. Марінетті, будучи адресантом, своїми численними поїздками й презентаціями прагнув вплинути на національні літератури, консолідувати усі радикальні мистецькі угруповання, залучити їх до футуризму. У кожній країні, де був представлений італійський футуризм, шляхом організації перформенсів, виставок, публічних виступів, презентацій, які були влаштовані прихильниками футуризму, цей мистецький напрям ставав каталізатором до створення радикальних напрямів і течій. Футуризм виявився посередником між літературами-реципієнтами та загальними тенденціями розвитку європейської культури початку ХХ ст. Він став ретранслятором новітніх ідей, абсорбуючи які, національні літератури не тільки долучалися до загального літературного процесу, а й діставали можливість певної мистецької незалежності.

Вважаємо, що активна європеїзація літератур на початку ХХ ст. сприяла інтенсивній інспірації і рецепції набутків Заходу, пропонуючи при цьому оригінальний продукт свого часу [4, с. 103]. У слов'янському культурному просторі, футуризм став відомим у 10-х роках ХХ ст. Вже тоді, в першу чергу, через міжнаціональну комунікацію, суспільство почало дізнаватися про футуризм. Так, через різні види зовнішніх (геополітичні чинники, знання мов, обмін книгами, знайомства з творами) і внутрішніх зв'язків (рецепція, запозичення), футуризм проникає у національні літератури України та Чехії. Такі категорії впливу сприяли швидкому обміну інформацією і активній популяризації футуризму.

Український лідер футуризму – Михайль Семенко видав два цикли візуальної поезії: «Каблепоема за океан» (1922) і «Моя мозаїка» (1922). Натомість Ярослав Сейферт – перший чеський лауреат Нобелівської премії у галузі літератури (1984) поєднав художній текст із графічними зображеннями в збірці «Na vlnách TSF» («На радіохвилях») (1925). Зазначимо, що ця збірка яскраво вирізняється з-поміж інших, написаних чеським поетом і єдина, яка була

написана в відмінному, від традиційного для Я. Сейферта, стилі написання. У першу чергу Я. Сейферт творив пролетарське мистецтво, оспівував соціальну революцію і оптимізм щодо побудови нового світу. Однак на початку 20-х років ХХ ст. поезія Я. Сейферт був представником авангардної мистецької течії, відомої під назвою поетизм і відчував модерні віяння, які надходили з-за кордону. Більше того, у той час лідер італійського футуризму Ф.Т.Марінетті вважав Я. Сейферта послідовником цього радикального мистецького вияву [3, с. 1].

Використання Я. Сейфертом візуальної поезії у власній творчості й стало причиною нашого зацікавлення цим явищем у творчості чеського поета й породило спробу типологічного аналізу з такими ж експериментами в творчості українського поета Михайля Семенка. Для аналізу були взяті поетичні тексти Я. Сейферта із збірки «Na vlnách TSF» та цикли поезій М. Семенка «Каблепоема за океан» і «Моя мозаїка».

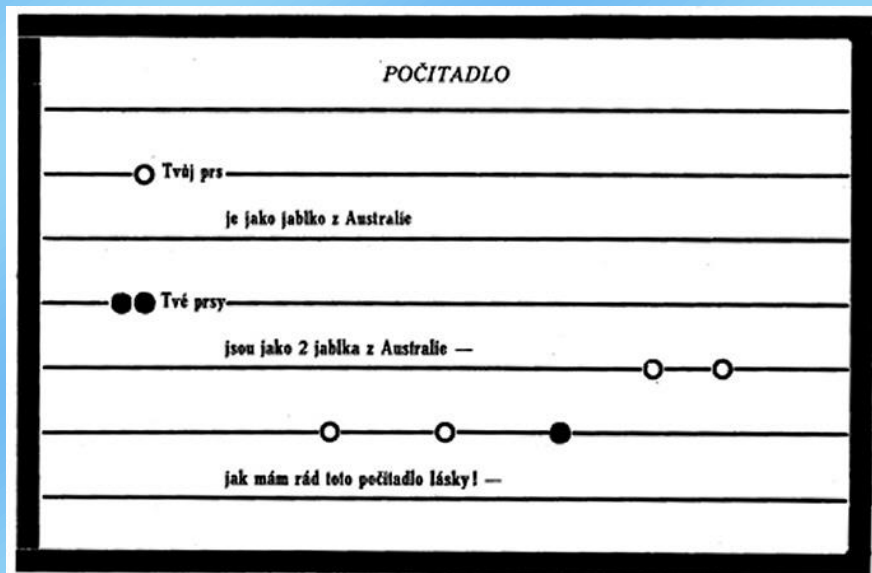
М. Семенко та Я. Сейферт творчо переосмислили теорію симультанності, розроблену італійськими футуристами. В її основі було стереоскопічне та синтетичне мислення, яке примушувало реципієнта до вербального та зображального сприймання тексту-фігури. Такий прийом, як зазначає Р. Краусс, є типовим для «лівого мистецтва» ХХ ст., але кожен авангардист «працював із ґратками так, ніби тільки-но винайшов їх [...] ніби це джерело і є його власним винаходом» [1, с. 162].

Використовуючи «ґратки», М. Семенко порушує найрізноманітніші теми і оформлює їх, використовуючи різноманітні геометричні фігури (в основі завжди лежить квадрат). Автор грається із розмірами літер, розділяє їх [6, с. 202]:

		Aa Aa Aa	
	a	іат	ауоуе
	3	ріжними Aa	
Aa		Aa	Aa
		жовті в хутрах	
		шоколадні зі зпичкою	
	V	^{HO} сі	
		О мій ніс мій ніс	
		і мої косі очі	
Oo		Oo	Oo
	X	то мені прекрасному	
		ніс спичкою проткне	
aA aA AA		AUAY	
oO oO OO			

У цьому прикладі можна простежити як творчо М. Семенко засобами візуальної поезії передає зміст, який можна було б оформити більш традиційно. Оклики, які присутні в цьому творі, саме в такому засобі зображення якнайкраще передають ідейний задум М. Семенка: якнайточніше транслюють чуттєвість ситуації, надають можливість гіперреалістичного прочитання, відчути себе дійовою особою.

Подібне до граток, але це, радше, варто назвати прямокутник чи, краще, нотний стан використовує Я. Сейферт у вірші «Počítadlo». У цьому вірші рядки розташовані як вище, нижче, так і всередині ліній, що розділяють нотний стан. Використання графічного елемента ноти надає текстові музичності, але зазначимо, що не в прочитанні, а в його сприйманні [5, с. 17]:

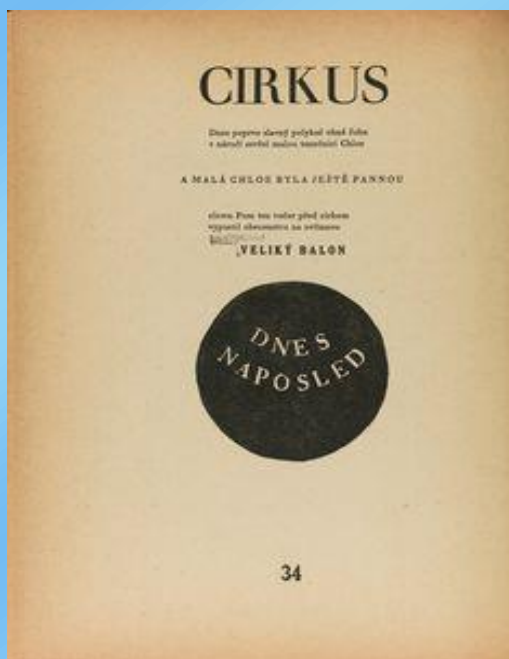
Відзначимо, що вірш Я. Сейферта наповнений більш змістовно. Поет порівнює жіночі груди з яблуками, привезених з Австралії, розташовуючи, при цьому словосполучення і речення, між рядками та безпосередньо в рядках, то М. Семенко графічно розділяє використовувані звуконаслідування і словосполучення, при цьому зміст поетичного тексту є важчим для розуміння.

У віршах «Світ» М. Семенка та «Circus» Я. Сейферта засобами словесного вираження думок, а також синтезуючи це з образотворчим мистецтвом, поети досягають утворення цілісного поетичного тексту, в якому проста геометрична фігура - коло, корелює зі словом, яке є основним у тексті. У вірші М. Семенка – це кокос, у Я. Сейферта – крапка, цятка або манеж цирку (тому така назва) [6, с. 204]:

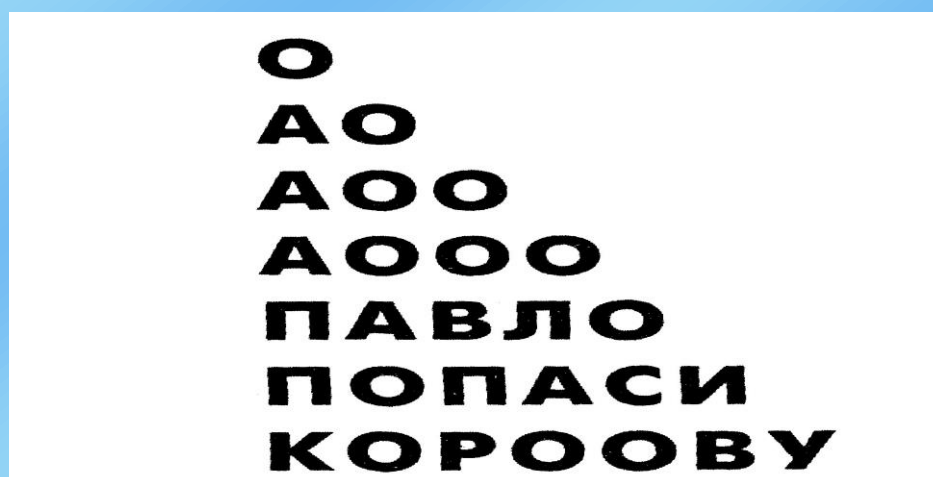

У вірші М. Семенка кола, що вміщені в просторі тексту, відіграють конкретну роль – символічно вказують на діри від куль або слід від ударяння головою об поверхню. Недаремно біля кіл, які існують у просторі вірша, М. Семенко написав слова «ЛОБОМ НЕ ПРОБ'ЄШ» і «ПРОБ'ЄШ В-ЛОБОМ», демонструючи намагання ілюзорного персонажа пробити лобом поверхню або прострелити її.

У вірші Я. Сейферта цікавим є використання великого чорного кола наприкінці поетичного тексту. На нашу думку, воно символізує або манеж цирку або кінець, завершення, фініш, недаремно всередині кола написано – «сьогодні востанне» [5, с. 34]:

Візуальний текст М. Семенка «Сільський пейзаж» написаний у поєднанні геометричної фігури – трикутника – зі звуконаслідуванням. Оформлення тексту, який є зверненням до Павла покласти корову, є зображенням того, як одна людина намагається докричатися до іншого з проханням покласти корову. Відлуння і суміжні звуки, які виникають при такому процесі, також передані в цьому вірші. М. Семенко використовує прийом логогрифу для створення форми трикутника [6, с. 206]:

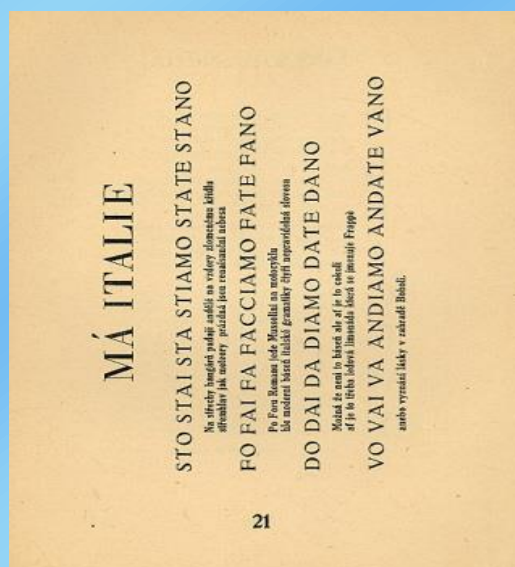
Поет досягає цього побудовою рядків таким чином, щоб кількість літер і звуків зменшувалася із кожним наступним рядком. Формуючи зі слів геометричну фігуру трикутника, автор відтворює процес передачі мовлення з ефектами пролонгації середніх і кінцевих звуків у словах.

Такий самий підхід до творення візуальної поезії використовує і Я. Сейферт у вірші «Rebus». Як і М. Семенко, чеський поет, застосовуючи стилістичний прийом логогрифа, створює графічний образ паралелограма [5, с. 40]:

На відміну від вірша М. Семенка «Сільський пейзаж», Я. Сейферт у вищенаведеному прикладі, збільшуючи розміри шрифту, показує наростання поетичного тексту, створює ефект наближення щастя.

Цікавим є вірш Я. Сейферта «Ma Italie», який написаний і розташований вертикально. Цей поетичний текст має кілька візуальних прийомів [5, с. 21]:

У наведеному прикладі усі слова в першому, четвертому, сьомому та десятому рядках написані з великої літери й являють собою звуконаслідувальні елементи. Перший рядок утворений складами [sto], [sta], [sti] [mo] [te] [no];

четвертий – [fo], [fa] [mo] [te] [no]; сьомий – [do] [da] [di] [mo] [te] [no]; десятий – [vo], [va], [an]. Повторення однорідних приголосних звуків надає словам особливо виразного звучання, відтак алітерація тісно сполучена з асонансами, що надає мові вірша милозвучності.

Решта рядків поетичного тексту, в яких присутня логічність викладу матеріалу, оформлені малим шрифтом, через який ці рядки губляться, розчиняються серед і в межах вищезгаданих рядків. Звертає на себе увагу нехтування Я. Сейфертом правил пунктуації, таким чином, він слідує одній із основних моделей футуризму – мовній, випускаючи «слова на свободу».

Перший, четвертий, сьомий і десятий рядки мають однакову кількість слів, які римуються між собою не тільки в кінці, але й усередині. У свою чергу це дозволяє читати цей текст вертикально, використовуючи слова тільки з цих рядків, породжуючи, при цьому, опціональність і варіативність прочитання.

Отже, ламаючи усталені традиції віршування, М. Семенко та Я. Сейферт прагнули домогтися досконалості поетичного твору. Експериментуючи з формою, вони хотіли вийти за рамки поезії і створити щось більше, ніж просто вербальний текст. Це перша спроба дослідити на типологічному рівні творення візуальної поезії М. Семенком і Я. Сейфертом. Вважаємо, що майбутні розвідки допоможуть розглядати специфіку розвитку слов'янських варіантів футуризму в контексті розвою європейського футуризму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краусс Р. Подлинность авангарда / Р. Краусс // Подлинность авангарда и другие модернистские мифы / Розалинда Краусс. – Москва : Худ. журнал, 2003. – С. 153–174.
2. Літературна енциклопедія : у двох томах / [авт.-уклад. Ю. І. Ковалів]. – Київ : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – 608 с.
3. Марінетті Ф.Т. Le Futurisme mondial: Manifeste à Paris / Ф.Т. Марінетті // Le Futurisme : Revue synthétique illustrée. – 1924. – № 9. – С. 1–3.
4. Рега Д. О. Типологія футуристичних моделей у творчості Бруно Ясенського та Михайля Семенка : дис. канд. філ. наук : 10.01.05 / Рега Данило Олексійович. – Дніпропетровськ, 2014. – 247 с.
5. Seifert J. Na vlnách TSF / J. Seifert. – Praha-Bubeneč : Knihovna «Hosta» sv. I., 1925. – 119 str.
6. Семенко М. Вибрані твори / Михайль Семенко ; [упоряд. А. Біла]. – Київ : Смолоскип, 2010. – 688 с.

REFERENCES

1. Krauss, R. (2003), *The Originality of the Avant-Garde and Other Modernist Myths* [*Podlinnost avangarda i drugie modernistskie mify*], Art Magazine, Moscow, 320 p. (in Russian).
2. Kovaliv, Yu.I. (Chief Ed.). (2007), *Literary encyclopedia*. [*Literaturna entsyklopediia*], VC Akademiya, Kyiv, 608 p. (in Ukrainian).
3. Marinetti, F.T. (1924), “Global Futurist Manifesto in Paris” [“Le Futurisme mondial: Manifeste à Paris”], *Le Futurisme: Revue synthétique illustrée*, Vol. 9, pp. 1-3. (in French).
4. Rega, D.O. (2014), *Typology of futuristic models in the literature works of Bruno Yasensky and Mykhayl Semenka*: dissertation. Ph. D. [*Typologiiia futurystychnykh modelei u tvorchosti Bruno Yasenskoho i Mykhailia Semenka*: dis. ... kand. filol. nauk], Oles Gonchar Dnipropetrovsk National University, 247 p. (in Ukrainian).

5. Seifert, J. (1925), *On the waves of TSF* [*Na vlnách TSF*], Hosta, Praha-Bubeneč, 119 p. (in Czech).
6. Semenko, M. (2010), *Collected works* [*Vybrani tvory*], Smoloskyp, Kyiv. (in Ukrainian).

